

Облік і оподаткування

УДК 657.351.339.56:631

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.14768236>

Державний контроль управління українського виноробства на шляху до євроінтеграції

Марчук Ульяна Олександрівна

Кандидат економічних наук, доцент, доцент бухгалтерського обліку та консалтингу, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, проспект Берестейський 54/1, 03057, Київ, Україна,

ORCID ID:<https://orcid.org/0000-0003-0971-1303>, Web of Science ResearcherID:K-2183-2018, SCOPUS: 57192835759.

Прийнято: 16.01.2025 | Опубліковано: 27.01.2025

***Анотація.** Метою статті є комплексний аналіз сучасного стану виноробної галузі України з урахуванням її регіональних особливостей, експортно-імпоротної динаміки, чинників, що впливає на якість вина, державного контролю і регулювання українського виноробства та впровадження європейських стандартів.*

*У дослідженні використано **методи** системного аналізу, статистичного узагальнення, порівняльного аналізу та графічного представлення даних, що дозволило оцінити стан виноробної галузі України, її динамічні зміни в експортно-імпортних процесах та вплив законодавчого регулювання на виробництво і якість продукції в умовах воєнного стану.*

За результатами дослідження було проаналізовано виноробні регіони України, їх внесок у виробництво конкурентоспроможності продукції, а також динаміку експорту й імпорту винограду за період 2014-2023 років.

Досліджено особливості державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв та нормативну базу, яка сприяє адаптації законодавства України до норм ЄС. Окрему увагу приділено впливу воєнного стану на галузь, зокрема викликам у логістиці, виробництві та перспективам розвитку крафтових виноробень як драйвера галузі.

*Зроблено **висновки**, та означено, що виноробна галузь України має значний потенціал для інтерпретації у європейський ринок за умови адаптації законодавчих норм, підвищення стандартів якості продукції та підтримки локальних виробників.*

***Ключові слова:** вино, виноробство, державний контроль, євроінтеграція, експорт, імпорт, якість продукції.*

State control of Ukrainian winemaking management on the way to European integration

Uliana Marchuk

PhD (Economics), Associate Professor of the Accounting and Consulting Department
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Prospect Peremogy,
54/1, 03057, Kyiv, Ukraine, ORCID ID:<https://orcid.org/0000-0003-0971-1303>

***Abstract.** The **article's purpose** is a comprehensive analysis of the current state of the Ukrainian wine industry, considering its regional characteristics, export-import dynamics, factors affecting the quality of wine, state control and regulation of Ukrainian winemaking, and implementation of European standards.*

*The study used the **methods** of system analysis, statistical generalization, comparative analysis, and graphical presentation of data, which allowed to assess the state of the Ukrainian wine industry, its dynamic changes in export and import processes, and the impact of legislative regulation on production and quality of products under martial law.*

The study analyzed the wine-growing regions of Ukraine, their contribution to the production of competitive products, as well as the dynamics of exports and imports of grape wines for the period 2014-2023. The peculiarities of state control over the production and circulation of alcohol and alcoholic beverages and the regulatory framework that facilitates the adaptation of Ukrainian legislation to EU norms are studied. Particular attention is paid to the impact of martial law on the industry, particularly challenges in logistics, production and prospects for developing craft wineries as a driver of the industry.

The article concludes that the Ukrainian wine industry has a significant potential for interpretation into the European market if legislative norms are adopted, product quality standards are improved, and local producers are supported.

Keywords: wine, winemaking, state control, European integration, export, import, product quality.

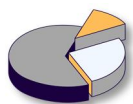
Постановка проблеми. Виноробство України є галуззю промисловості зі своєю історією та давніми традиціями. Виноробна галузь постійно розвивається під впливом різних факторів. Станом на 2021 рік в Україні функціонувало 125 виноробних підприємств, з яких 7 відносились до великих, а 118 – середніх і малих. Це підприємства різних регіонів України, зокрема Причорномор'я, Закарпаття, Таврійського краю та Поділля. Провідним регіоном у виноробній галузі України був Крим (до його анексії росією) з унікальними кліматичними умовами та сортами винограду. Сьогодні провідним регіоном в даній галузі є Одеська область, у якій функціонує 49 виноробних підприємств. Споживачами різних марок вин є як населення України так і країн Європейського Союзу та Північної Америки.

Ринок виноробної продукції характеризується високим рівнем конкуренції, оскільки споживачам пропонується значна кількість як імпортової так і вітчизняної виноробної продукції, яка різниться якістю та ціновою політикою, тому потребує удосконалення контрольних функцій як зі сторони держави так і суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження вчених спрямовані на вивчення державного регулювання виноробної галузі України. Зокрема, Болбіт Ю.Л. досліджував види державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів [1], визначав особливості державного регулювання якістю продукції в контексті забезпечення безпеки на внутрішньому ринку [2], Малюкіна Н.В. [3] та Белоус І.В. [15] досліджувала ринок виноробства України, Несміянова М.В., Артюх Т.М. здійснювали оцінку відповідності виноградної продукції вимогам сучасного ринку та чинному законодавству України [4], Марченко С.І., Петрина Х.С. [5], Самсонова Я.О. [14] проводили порівняльний аналіз правового регулювання виноградарства та виноробства в Україні та Молдові, Ніколюк О.В., Агеєва І.М., Коренман Є.М. досліджували засади формування та реалізації стратегії державного регулювання розвитку виноробної галузі в Україні [6] та інші вчені-економісти.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не зменшуючи науковий доробок учених, варто зазначити, що залишаються невирішеними та потребують додатково дослідження питання державного регулювання та розширення контрольних функцій держави щодо якості українського вина та його відповідності вимогам ЄС на що і сфокусовано увагу в дослідженні. Наші дослідження спрямовані на означення напрямків державного регулювання виноробства України, що сприятимуть стимулювання інновацій у виноробній галузі та забезпеченню автентичності виноробних традицій українського суспільства. Державна підтримка, що спрямована на органічні методи вирощування винограду та крафтове виробництво українського вина сприятиме розвитку культури його споживання, створенню винних туристичних маршрутів і виноробних кластерів, що забезпечить відбудову післявоєнної України. Дослідження спрямовані на означення проблем виробництва українського вина, що виникли в наслідок агресії росії та військового стану в Україні та визначення шляхів їх вирішення.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є комплексний аналіз розвитку виноробної галузі України у контексті її регіональних особливостей, тенденцій зовнішньоекономічної діяльності, державного регулювання та інтерпретації до європейських норм. Основними цілями є:

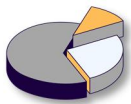
- визначення основних виноробних регіонів України та їх у ролі формуванні галузі;
- аналіз динаміки експорту та імпорту винограду України за період 2014-2023 років для виявлення ключових тенденцій розвитку;
- дослідження видів державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів, а також огляд основних законодавчих актів щодо регулювання виноробної продукції;
- оцінка впливу державного регулювання та природно-кліматичних, технологічних і соціальних чинників на якість вина;
- висвітлення наслідків воєнного стану для виноробної галузі України, включно із розвитком крафтових виноробень;
- узагальнення впливу норм ЄС та адаптацію національного законодавства до вимог європейського ринку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Виноробство України має глибокі історичні корені та розвивається в різних регіонах України, кожен з яких має свої особливості. Регіони України, що розвивають виноробство можна поділити наступним чином (таблиця 1).

Таблиця 1

Основні виноробні регіони України

Регіон	Характеристика регіону
Причорномор'я	Охоплює Одеську, Миколаївську та Херсонську область. Цей регіон відомий своїми сприятливими кліматичними умовами для вирощування винограду
Закарпаття	Розташоване на заході України, має давні традиції виноробства, що сягають понад 2000 років. Тут виробляють унікальні вина, зокрема з автохтонних сортів винограду
Поділля	Включає Вінницьку область та частини Хмельницької і Тернопільської областей. Останніми роками спостерігається активний ринок виноробства в цьому регіоні, зокрема завдяки створенню громадських організацій

	виноградарів та виноробів
Таврійський край	Включає Запорізьку область, яка за кліматичними умовами подібна до Криму (близькість до водних ресурсів з великою кількістю сонячних днів, створюють специфічний мікроклімат що забезпечує сприятливі умови вирощування винограду). В регіоні активно розвиваються малі та середні виноробні підприємства, орієнтовані на локальні ринки. Популярності набувають крафтові виноробні, які пропонують авторські вина з урахуванням місцевої специфіки. В поєднанні з культурною спадщиною області, зокрема островом Хортиця, виноробство стає частиною туристичного бренду регіону.

Джерело: сформовано автором

Станом на 2022 рік, за даними Держстату України, площа виноградних насаджень у всіх категоріях господарств становила 26 тис. га, а винограду зібрано 244 тис. тонн. Порівняно з довоєнним 2021 роком, площі виноградників під час війни зменшились на третину. Однак незважаючи на скорочення площ виноградників, виноробна галузь демонструє адаптивність до кліматичних змін, розширюючи виноградники на північ країни. Зокрема виноградарство поширюється на нові області, що створює перспективи для розвитку галузі в майбутньому.

За даними Держстату України наведемо обсяги експорту та імпорту виноградних вин України за період 2014-2023 років (рис. 1):

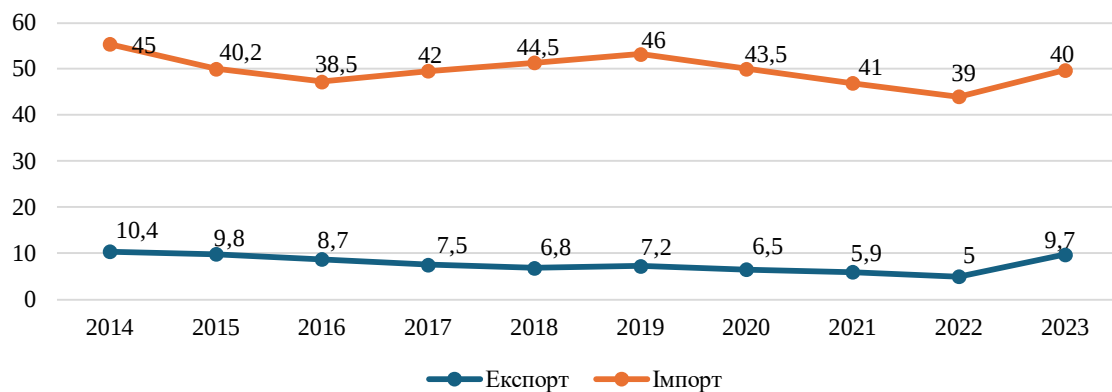

Рис. 1. Експорт та імпорт виноградних вин України за період 2014-2023 рр (тис. тон)

Джерело: узагальнено автором на основі статистичних даних: [7].

Обсяги експорту та імпорту можуть змінюватися залежно від економічних умов, врожайності винограду, попиту на внутрішньому та зовнішньому ринку, а також інших факторів.

В останні роки спостерігається розвиток виноробства, в якому важливу роль відіграють малі (крафтові) виноробні господарства, які сприяють підвищенню культури споживання вина та розвитку винного туризму (енотуризму). На підтримку малих виноробів, які стимулюють подальший розвиток галузі спрямовані законодавчі ініціативи уряду України.

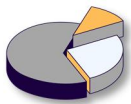
Однак в умовах загальної соціально-економічної нестабільності під час повномасштабного вторгнення виникає необхідність у перегляді та адаптації регіональних стратегій розвитку. Державне регулювання, під яким варто розуміти сукупність інструментів, за допомогою яких держава встановлює вимоги до підприємств та громад також повинно бути спрямоване на відновлення економічної стабільності та забезпечення сталого розвитку регіонів, враховуючи нові економічні та соціальні реалії [8].

Міністерство аграрної політики та продовольства України, наукові установи та громадські організації з виноградарства і виноробства зазначають готовність сприяти адаптації вітчизняного законодавства виноградно – виноробної галузі до стандартів Європейського Союзу.

Державне регулювання має забезпечити відповідність виноробної продукції встановленим стандартам якості, що мають місце в міжнародній практиці. Наблизивши таким чином відповідність законодавчої бази до стандартів якості винної продукції держава убезпечить споживачів внутрішнього ринку та мінімізує ризики, що дозволить забезпечити соціальні, екологічні та економічні складові концепції сталого розвитку.

Болбіт Ю.Л. виокремлює наступні види державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів:

- а) залежно від повноважень суб'єкта контролю та його становища у системі державного управління: загальний та спеціальний контроль;
- б) залежно від часу здійснення заходів державного контролю: попередній, поточний і подальший контроль;
- в) за підставами проведення: плановий та позаплановий контроль;

г) залежно від місця проведення державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів: контроль виїзний та невиїзний;

г) за суб'єктом ініціативи проведення державного контролю за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів: контроль за ініціативою суб'єкта господарювання, контроль за ініціативою контролюючого органу, контроль за скаргою;

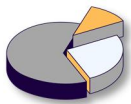
д) залежно від способу контролю: документальний та фактичний контроль. [1].

Законодавча база України щодо регулювання виноробної продукції формується на основі законів, підзаконних актів, державних стандартів, а також міжнародних угод, до яких приєдналася Україна. Її основна мета – забезпечення високої якості продукції, захист споживачів, розвиток галузі та адаптація до стандартів Європейського Союзу. Основні законодавчі акти наведено в таблиці 2.

Таблиця 2

Основні законодавчі акти регулювання виробництва виноробної продукції
України

Законодавчий акт	Коротка характеристика законодавчого акту
Закон України «Про виноград та виноградне вино» [9]	- регулює правовідносини у сфері виноградарства та виноробства. Статтею 4 передбачено, що «виробництво виноробної продукції здійснюється суб'єктами підприємницької діяльності незалежно від форм власності за наявності в них ліцензії» ; - встановлює вимоги до виробництва, зберігання, маркування та реалізації виноробної продукції; - передбачає створення зон географічного зазначення для виноробної продукції.
Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» [10]	- визначає загальні вимоги до харчової безпеки, включаючи виноробну продукцію; - регулює систему контролю за якістю вин.
Закон України «Про охорону прав на зазначення походження товарів» [11]	- визначає правила реєстрації та використання географічних зазначень для виноробної продукції.

Закон України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів» [12]	- передбачає ліцензування виробництва та обігу алкогольної продукції; - встановлює акцизні збори на виноробну продукцію.
---	--

Джерело: сформовано автором

Підзаконні акти, зокрема Постанови Кабінету Міністрів України регламентують порядок ліцензування виноробної діяльності, а також використання сировини для виноробства; накази Міністерства аграрної політики та продовольства України регулюють технічні умови для виробництва та стандарти якості виноробної продукції.

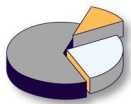
Державні стандарти України (ДСТУ) встановлюють вимоги до різних видів виноробної продукції (виноградних вин, ігристих вин, коньяків тощо), а технічний регламент щодо напоїв, визначає вимоги до їхнього складу, маркування та пакування.

Україна має міжнародні зобов'язання, які сприяють адаптації українського законодавства до норм Європейського Союзу відповідно до Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, а також дотримання принципів географічних зазначень відповідно до стандартів ЄС та угод СОТ.

Основні напрямки державного регулювання виноробства України наведено на рис. 2.

Державне регулювання виноробної продукції спрямоване не лише на забезпечення її відповідальності стандартам, але й на стимулювання інновацій у галузі та забезпечення автентичності виноробних традицій.

Завдяки спрощенню державного регулювання у 2018 році (ухвалення закону, який дозволяє малим виноробням виробляти продукцію без окремої ліцензії на оптовий продаж, за умови, що вони виготовляють вино лише зі своєї сировини в Україні за останні 5 років зросла кількість крафтових виноробень. Розвитку крафтових виноробень сприяє зростання попиту на автентичні та

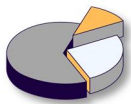
натуральні вина серед споживачів, розвиток туризму в регіонах, багатих на виноградники (Одеська, Закарпатська, Херсонська області).

Серед крафтових виноробів України спостерігається регіональна спеціалізація. Так в Закарпатті переважає виробництво натуральних сухих вин, використання місцевих сортів винограду, таких як Фурмінт і Гемза. В Одеській області винороби утримують фокус на автохтонних сортах, таких як Одеський чорний, а також виробництво ігристих вин. На Херсонщині переважає розвиток виноградарства на піщаних ґрунтах, експерименти зі сталими методами ведення господарства. У Миколаївській області переважає виробництво вин у стилі Блендів з міжнародних сортів, таких як Каберне Совіньйон і Мерло.

Рис. 2. Основні напрямки державного регулювання виноробства України

Джерело: сформовано автором

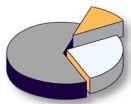
Розвиток крафтових виноробень відзначається певним інноваціями у виробництві, зокрема впровадженням органічних методів вирощування винограду, використанням нових технологій ферментації та витримки, а також фокусом на малосерійній продукції з індивідуальними характеристиками. Дане спрямування має значний вплив на розвиток культури споживання вина. Так у практиці виноробів стало традиційним проведення фестивалів вина (наприклад, Wine&Spirits у Києві, «Закарпатське Божоле») та створення винних туристичних маршрутів і виноробних кластерів.

Однак агресія росії та військовий стан України створює значні проблеми та не дозволяє розвиватись крафтовим виноробням (таблиця 3):

Таблиця 3

Вплив військового стану на розвиток крафтових виноробень

Проблеми		Перспективи розвитку	
Порушення інфраструктури та логістики	Бойові дії зруйнували та пошкодили виноградники та виноробні в південних регіонах (Херсонська, Миколаївська області)	Відновлення зруйнованих територій	Реабілітація виноградників після завершення війни
	Логістичні труднощі через блокаду портів та небезпеку транспортування у прифронтових зонах		Відновлення експорту через порти та нові транспортні коридори
	Обмежений доступ до іноземних ринків через складнощі експорту	Експортний потенціал	Зростання популярності українських вин на міжнародних ринках через підвищений інтерес до крафтової продукції
Зменшення виробничих потужностей	Зруйновані території та зруйновані виноградники в південних регіонах	Інвестиції в галузь	Використання автохтонних сортів винограду для створення унікального іміджу
	Нестача робочої сили, оскільки працівники мобілізовані або змушені залишити регіон		Зацікавленість іноземних інвесторів у розвитку виноробного сектору
Втрата виноградників	Заміновані території та зруйновані виноградники в південних регіонах		Розвиток технологій органічного виробництва
	Зміна кліматичних умов через воєнні дії, що впливають на якість врожаю		
Зростання витрат на виробництво	Подорожчання енергоресурсів і матеріалів для виробництва		
	Ускладнення доступу до сировини через ризики постачання		

Перехід на внутрішній ринок	Багато крафтових виноробень переорієнтувалися на внутрішнього споживача		
	Популярність українського вина як символу підтримки національного виробника		
Державна і міжнародна підтримка	Програми грантів для відновлення виноградарства та виноробства		
	Ініціативи з боку міжнародних організацій (наприклад FAO, USAID) для відновлення зруйнованої інфраструктури		
	Податкові пільги для виробників у прифронтових регіонах		

Джерело: сформовано автором

Крафтові виноробні залишаються символом стійкості та інноваційності навіть у складних умовах війни, представляючи українське виноробство на внутрішньому та міжнародному ринках. В Україні необхідно посилити державний контроль за якістю виноробної продукції на зразок європейського, який базується на методах еталонного ізотопного аналізу і є аналітичним методом контролю та боротьби з шахрайством у секторі вина, що вимагає високого рівня спеціальних наукових знань та обладнання.

Удосконалення діючого законодавства продовжується, зокрема Законом України від 09 серпня 2023 року № 3303-IX «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законів України щодо розвитку виробництва виноробної продукції та спрощення господарської діяльності малих виробників виноробної продукції» [13]. З 01.01.2026 р. набере чинності Закон України «Про виноград, вино та продукти виноградарства» 3928-IX, від 22.08.2024 р. [9].

Уряд України також постійно працює над поступовим наближенням законодавства України по дотриманню норм ЄС щодо:

- встановлення програм підтримки виробників вина;
- встановлення єдиного класифікаційного переліку сортів винного винограду;
- рекламування та виробництва продукції, виробленої з відповідних сортів винного винограду;

- визначення енологічних (oenological) практик та обмежень;
- торгівлі вином з третіми країнам;
- географічного зазначення вина;
- маркування та представлення виноробної продукції;
- незаконних насаджень винного винограду;
- тимчасового режиму посадки винного винограду;
- створення реєстру виноградників стосовно виробничого потенціалу у галузі виноробства;
- схем викорчовування насаджень винного винограду;
- визначення органів, відповідальних за контроль за зобов'язаннями у сфері виробництва вина;
- забезпечення дотримання правил реалізації виноробної продукції;
- забезпечення дотримання правил стосовно організацій виробників та міжгалузових організацій у виноробній галузі;
- формування механізму щорічної звітності та оцінювання у виноробній галузі;
- забезпечення сумісності процедури управління та контролю із системою інтегрованого управління та контролю (IACS).

На наше переконання проблемами та перспективами, які потрібно вирішувати Україні щодо виробництва виноробної продукції та розширення можливостей її експорту є:

- недосконалість системи контролю якості та маркування продукції;
- потреба у повній гармонізації законодавства з європейськими стандартами;
- необхідність підвищення державної підтримки виноробної галузі.

Україна продовжує адаптацію свого законодавства до міжнародних стандартів, що сприятиме зміцненню позицій українського виноробства як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

Висновки. Дослідивши виноробну галузь України, варто зазначити, що вона має значний потенціал для інтерпретації в європейський ринок, зважаючи

на її багаті природно-кліматичні умови та традиції виробництва. Основними напрямками розвитку галузі є адаптація законодавства України до норм ЄС, підвищення якості продукції та підтримка локальних виробників. Динаміка експорту та імпорту виноградних вин у період 2014-2023 років свідчить про необхідність посилення конкурентоспроможності українських вин на міжнародному ринку.

Одним із ключових чинників, що впливають на якість вина, є природно-кліматичні умови, технологічні процеси та ефективність державного регулювання. Державний контроль за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв потребує подальшого вдосконалення для забезпечення прозорості та високих стандартів якості продукції.

Воєнний стан спричинив значні виклики для галузі, зокрема у логістиці та виробничих процесах, але водночас стимулював розвиток крафтових виноробень. Підтримка саме малих і середніх виноробень може стати одним із ключових факторів відновлення економіки після воєнного стану, адже виноробні регіони України мають потенціал стати важливими осередками розвитку сільського господарства та туризму.

Адаптація українського законодавства до європейських норм є важливим кроком для розширення ринків збуту та підвищення довіри споживачів до українського вина.

Список використаних джерел

1. Більбіт Ю.Л., Пахомов В.В. Державний контроль за виробництвом та обігом спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів в Україні: монографія. Суми : Сумський державний університет, 2019. 182 с.
2. Лапичак Н.І. Державне регулювання якістю продукції в контексті забезпечення безпеки на внутрішньому ринку. Економіка і регіон №1 (92). 2024. С. 260-264.
3. Малюкіна Н.В. Проблеми ринку виноробної продукції. Інвестиції: практика та досвід. №18.2010 С. 76-79.

4. Несміянова М.В., Артюх Т.М. Оцінка відповідності виноградних вин в Україні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Випуск 7, частина 2. 2016. С. 133 – 137.

5. Марченко С.І., Петрина Х.С. Порівняльний аналіз правового регулювання виноградарства та виноробства в Україні та Молдові. Часопис Київського університету права. 2019/4. С.279 – 283.

6. Ніколюк О.В., Агеєва І.М., Коренман Є.М. Стратегічні аспекти державного регулювання розвитку виноробної галузі України. Економіка харчової промисловості. Том 14, Випуск 1/2022. С.42-47.

7. Державна митна служба України. Офіційний сайн. URL: <https://customs.gov.ua/>.

8. Лавроненко, Г., Барабанова, В. Основні напрями державного регулювання економіки регіонів в умовах макроекономічної нестабільності під час повномасштабного вторгнення. Економіка та суспільство, 2023. 56. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-56-131>.

9. Про виноград та виноградне вино: Закон України від 16.06.2005 № 2662-IV . URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2662-15#Text> (дата звернення: 05.12.2024)

10. Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів: Закон України від 23.12.1997 № 771/97-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/771/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 07.12.2024).

11. Про охорону прав на зазначення походження товарів: Закон України від 16.06.1999 № 752-XIV. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/204510_204575 (дата звернення: 06.12.2024)..

12. Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів: Закон України від 19.12.1995 № 481/95-ВР URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/481/95-%D0%B2%D1%80#Text>

(дата

звернення: 05.12.2024).

13. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законів України щодо розвитку виробництва виноробної продукції та спрощення господарської діяльності малих виробників виноробної продукції: Закон України від 09 серпня 2023 року № 3303-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3303-20#Text> (дата звернення: 05.12.2024).

14. Самсонова Я.О. Правові засади виробництва й реалізації виноградної продукції в Україні: Монографія. — Харків: Видавництво «С.А.М.», 2012. — 176 с.

15. Белоус І. В Стратегія розвитку виноградарства і виноробства України та передумови виходу їх продукції на світовий ринок: монографія/ Белоус І. В.- Одеса: ННЦ «ІВіВ ім.В. Є. Таїрова», 2015.- 204 с..